

IZLAGANJA

Davor Marijan

UDK 94(497.526)“1991/1995“
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 9. 10. 2014.

BJELOVAR I BJELOVARSKO-BILOGORSKA ŽUPANIJA U DOMOVINSKOM RATU

Sažetak

Tema su ovoga rada Bjelovar i Bjelovarsko-bilogorska županija u Domovinskom ratu 1990. – 1995. Bjelovarska regija nerazdvojiva je od zapadnoslavonskog područja značajnog po demografskoj strukturi stanovništva i relativno brojnoj srpskoj etničkoj zajednici. Velik dio te zajednice nije prihvatio novu hrvatsku vlast i pobunio se kada je došao u prigodu za to. Pakracu je od 1990. pripala nezahvalna uloga središta agresivnog srpstva, a brdsko-planinski masiv Bilogore i Papuka pokazao se pogodnim za organiziranje i širenje srpske pobune.

U regiji je bila velika koncentracija Jugoslavenske narodne armije, posebice u garnizonima Bjelovar, Virovitica i Doljani. Gotovo sav taj potencijal u dramatičnim danima rujna 1991. uz veći je ili manji otpor prešao u hrvatske ruke i odigrao važnu ulogu u daljnjem tijeku rata i u stvaranju Hrvatske vojske.

U jesen 1991. odsudnom obranom onemogućeno je srpskim snagama da presijeku Hrvatsku na potezu Okučani – Virovitica i odvoje Slavoniju od matice zemlje. Ta je obrana imala stratešku važnost, kao i oslobodilačke operacije koje su slijedile od kraja listopada 1991. i s kojim su velika područja vraćena u pravni sustav Republike Hrvatske. U razdoblju 1992. – 1995. regija je iskusila neučinkoviti mandat Mirovnih snaga Ujedinjenih naroda. Rješenje je postignuto 1995. na bojnopolju u operacijama *Bljesak* i *Oluja* u kojima je dio postrojbi Hrvatske vojske i policije iz Bjelovarsko-bilogorske županije dao velik doprinos.

Tema je predočena na temelju dostupnih dokumenata i literature. Od ljeta 1990. do kraja 1992. nije bilo regionalne podjele, no Bjelovar je bio sjedište Policijske uprave koja je naslijedila raniju regionalnu podjelu zajednica općina, a od jeseni 1991. i Zapovjedništva Operativne zone Bjelovar. Autor je uvažio i taj aspekt organiziranja jer je bitan za razumijevanje cjelokupne problematike.

Ključne riječi: Bjelovar; Bjelovarsko-bilogorska županija; Domovinski rat.

Na samome kraju 1980-ih godina raspao se komunistički sustav u istočnoj Europi. Taj slom nije mimoišao ni Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ), u kojoj su se 1989. pojavile prve nekomunističke političke snage. Višenacionalna i

složena država Jugoslavija nije imala riješeno nacionalno pitanje, premda su to komunisti desetljećima tvrdili. Kao država kojom je željeznom rukom vladao Savez komunista, Jugoslavija je bila u stalnoj krizi, koja je eskalirala nakon smrti diktatora Josipa Broza Tita (1892. – 1980.). U 1980-ima Jugoslaviju je obilježila pobuna Albanaca na Kosovu, velika gospodarska kriza i nastojanje Srbije da na račun drugih republika centralizira sustav po uzoru na rješenja koja su postojala do kraja 1960-ih godina. Nakon uspješnih izvaninstitucionalnih pritisaka Srbija je 1989. ograničila autonomiju svojih pokrajina. No njezinim pokušajima za prevlast u državi prva se usprotivila Slovenija, koja je ustavnim amandmanima ojačala svoj položaj u odnosu na federaciju. Hrvatska je do 1989. bila šutljiv promatrač krize čija je vrhuška branila ustavna rješenja iz 1974. godine.

Malodušnost i nedjelotvornost Saveza komunista Hrvatske iskoristila je novotemeljena Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) predvođena dr. Franjom Tuđmanom (1922. – 1999.). HDZ je s platformom nacionalnog pomirenja u proljeće 1990. odnio pobjedu na prvim višestranačkim izborima. Do kraja godine komunisti su poraženi u Sloveniji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji.

U kolovozu 1990. u Kninu je počela pobuna Srba u Hrvatskoj. Jugoslavenska narodna armija (JNA) spriječila je hrvatsku policiju da pobunu uguši u samom začetku, čime je omogućeno njezino širenje na druga područja u kojima je Srba bilo u većem broju. Krajem 1990. pobunjeni Srbi proglasili su Srpsku Autonomnu Oblast (SAO) Krajinu.

Ujesen 1990. Hrvatska i Slovenija ponudile su konfederalni model Jugoslavije, koji su Srbija i Crna Gora odbile. Pokušaj čelnika republika da izravnim pregovorima dogovore novu Jugoslaviju u prvoj polovici 1991. nije uspio. Hrvatska je u svibnju 1991. organizirala referendum na kojem se većina građana izjasnila na neovisnost. Na temelju tih rezultata Hrvatska je 26. lipnja 1991. proglasila samostalnost uz jamčenje građanskih i ljudskih prava Srbima i drugim manjinama.

Kratkotrajni rat Slovenije i Jugoslavenske narodne armije na kraju lipnja i u prvim danima srpnja 1991. doveo je do angažiranja predstavnika Europske unije oko jugoslavenske krize. Njihovim zalaganjem dogovoren je 7. srpnja 1991. tromjesečni moratorij na hrvatsku i slovensku odluku o neovisnosti. Tijekom ta tri mjeseca nije postignut nikakav politički dogovor, a isto se zbilo i s mirovnom konferencijom koja je održana u Haagu od rujna do studenog 1991. Međunarodna zajednica krajem godine postavila je uvjete za priznanje novih država koja je Hrvatska ispunila te je 15. siječnja 1992. dobila međunarodno priznanje.

Tijekom tog razdoblja u višemjesečnim borbama pobunjeni su Srbi uz pomoć Jugoslavenske narodne armije okupirali velik dio teritorija na koji je u proljeće 1992. razmješten UNPROFOR – kontingent mirovnih snaga Ujedinjenih naroda. Pripadnici Ujedinjenih naroda razdvojili su sukobljene strane, odnosno zaštitili su srpska

osvajanja i omogućili izvlačenje Jugoslavenske narodne armije u BiH i Srbiju. Mirovne snage prekinule su rat, a za nešto više nisu imale ni snage ni volje. Kada su propali svi pokušaji Hrvatske da na miran način reintegrira pobunjena i okupirana područja, u svibnju i kolovozu 1995. poduzete su dvije opsežne operacije kojima je zapadni i sjeverni dio pobunjenih područja vraćen u sastav Hrvatske. Oko istočnog dijela okupiranog teritorija dogovorena je mirna reintegracija, koja je okončana početkom 1998. godine (detaljno kod Radelić i dr., 2006.).

U navedenom višegodišnjem procesu važnu ulogu odigrali su Bjelovar i Bjelovarsko-bilogorska županija.

Upravno-teritorijalna, policijska i vojna organizacija

S nekoliko prekida, Bjelovar je od 70-ih godina 19. stoljeća konstantno bio središte županije ili slične upravno-teritorijalne jedinice. U socijalističkoj Hrvatskoj bio je sjedište Zajednice općina Bjelovar u kojoj su bile općine: Bjelovar, Čazma, Daruvar, Đurđevac, Garešnica, Grubišno Polje, Koprivnica, Križevci, Pakrac, Virovitica i Vrbovec. Zajednice općina ukinute su u srpnju 1990. Nakon primirja i dolaska mirovnih snaga Ujedinjenih naroda, Hrvatska je koncem 1992. upravno-teritorijalno ponovno podijeljena na županije. Bjelovar je odabran za središte Bjelovarsko-bilogorske županije. Županija se sastojala od gradova Bjelovara i Daruvara te 17 općina: Berek, Čazma, Dežanovac, Đulovac, Garešnica, Grubišno Polje, Hercegovac, Ivanska, Kapela, Končanica, Nova Rača, Rovišće, Sirač, Štefanje, Velika Pisanica, Veliki Grđevac, Veliko Trojstvo (Slukan Altić, 2008., str. 9-29).

Osim što je bio upravno-teritorijalno sjedište, Bjelovar je u socijalističkom razdoblju bio regionalno sjedište Sekretarijata za unutrašnje poslove (SUP) i Štaba Operativne zone Teritorijalne obrane (TO). Sekretarijat za unutrašnje poslove bio je viša organizacijska jedinica koja se poklapala sa zajednicom općina i koja je na nižoj razini imala stanice javne sigurnosti po općinama. U reorganizaciji unutarnjih poslova iz prosinca 1989. godine bjelovarski Sekretarijat za unutrašnje poslove osnovan je za sljedeće općine: Bjelovar, Daruvar, Đurđevac, Grubišno Polje, Koprivnicu, Križevce, Pakrac i Viroviticu.¹ U brisanju prevladanog socijalističkog nazivlja u studenome 1990. sekretarijati za unutrašnje poslove preimenovani su u policijske uprave, a stanice javne sigurnosti u policijske stanice (kasnije postaje). Od tada je Bjelovar bio sjedište istoimene policijske uprave i policijske postaje.² Sukladno županijskom teri-

¹ Odluka Izvršnog vijeća Sabora o sjedištu i području na kojem se osnivaju sekretarijati za unutrašnje poslove, *Narodne novine*, Zagreb, 30. 12. 1989.

² Zakon o izmjenama Zakona o unutrašnjim poslovima, *Narodne novine*, br. 47 od 14. 11. 1990.; Uredba Vlade Republike Hrvatske o sjedištu i području na kojem se osnivaju policijske uprave, *Narodne novine*, br. 30 od 21. 6. 1991.

torijalnom ustroju Hrvatske, i policija je u svibnju 1993. promijenila svoju organizaciju. Policijska uprava Bjelovar postala je Policijska uprava Bjelovarsko-bilogorska, a bila je nadležna za gradove Bjelovar i Daruvar te 17 općina novoosnovane županije. U odnosu na prethodnu upravu, nova je imala manje područje nadležnosti zbog izdvajanja bivših općina Križevci, Pakrac i Virovitica.³

U sklopu Policijske uprave Bjelovar 23. veljače 1991. osnovana je Posebna jedinica policije koja je u prosincu iste godine preimenovana u Specijalnu jedinicu policije. Imala je oko 80 policajaca unovačenih iz svih policijskih postaja s područja uprave.⁴

Kao i policija, i Teritorijalna je obrana bila organizirana na temelju upravno-teritorijalne organizacije Zajednice općina Bjelovar. Bjelovar je bio sjedište Štaba Operativne zone i Općinskog štaba Teritorijalne obrane. U ostalim općinama također su bila sjedišta štabova Teritorijalne obrane. U mirnodopsko vrijeme Teritorijalna obrana imala je tek po nekoliko zaposlenih osoba po štabovima. Najveća vrijednost Teritorijalne obrane bila je u ljudstvu, naoružanju i opremi za njih.⁵ Nakon višestranačkih izbora viša zapovjedna razina Teritorijalne obrane Republike Hrvatske bila je lojalnija vojnom vrhu Jugoslavenske narodne armije u Beogradu nego hrvatskom vrhovništvu. Zbog toga je Hrvatska oslonac obrane stavila na policiju i u prosincu 1990. prekinula financiranje Teritorijalne obrane. U rujnu 1991. Teritorijalna je obrana ukinuta, a ljudstvo je prevedeno u pričuvni sastav Hrvatske vojske (Marijan, 2008. b, str. 172-175).

U Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske u travnju 1991. nastao je Zbor narodne garde (ZNG). Bio je to začetak oružanih snaga koje su, zbog zakonskih prepreka, organizirane unutar Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, ali pod ingerencijom Ministarstva obrane. Pri policijskim upravama, ovisno o njihovoj veličini, osnivale su se pričuvne postrojbe Zbora narodne garde: brigade i samostalni bataljuni. Na području Policijske uprave Bjelovar osnovana je u srpnju 105. brigada sa sjedištem u Bjelovaru, ali i za općine Čazmu i Đurđevac, te 50. samostalni bataljun za općine Viroviticu, Daruvar, Grubišno Polje i Pakrac.⁶ U kolovozu je osnovan Samostalni bataljun Pakrac, koji je kasnije preimenovan u 76. samostalni bataljun. U prvoj polovici rujna u Daruvaru je osnovan 52. samostalni bataljun, a u studenome i 24. mješoviti artiljerijski divizijun. Krajem rujna u Grubišnom Polju osnovan je 57. samostalni bataljun koji je krajem godine preimenovan u 77. samo-

³ Uredba Vlade Republike Hrvatske o sjedištu i području na kojem se osnivaju policijske uprave, *Narodne novine*, br. 48 od 24. 5. 1993.

⁴ SS MKSBJ: Borbeni put Specijalne jedinice policije PU Bjelovarsko-bilogorske 1991. – 1995.

⁵ SVA MORH, Zapovjedništvo Hrvatskog ratnog zrakoplovstva: Pregled RJ TO Republike Hrvatske po općinama (nedatirano i nepotpisano).

⁶ SVA MORH, af. GSHV: Raspored brigada Narodne garde (rezervni sastav). Pregled je nedatiran, neurudžbiran i nepotpisan.

stalni bataljun. U prvoj polovici listopada u Garešnici je osnovan 73. samostalni bataljun. Početkom listopada na osnovi 50. samostalnog bataljuna osnovana je virovitička 127. brigada Hrvatske vojske. Od ljudstva je iz rajonskih štabova u Bjelovaru početkom studenoga osnovan 55. samostalni bataljun, koji je preuzeo dio obveza 105. brigade Hrvatske vojske zbog njezina odlaska na istočnoslavonsko bojište.⁷

Novoosnovane postrojbe u početku su bile izravno vezane za Zapovjedništvo Zbora narodne garde u Zagrebu, zbog čega se brzo pojavila potreba da se ono raste-reti mnogobrojnih veza. U srpnju 1991. zapovjedbno je osnivanje zapovjedništava za pojedine regija, ali ne i zapadne Slavonije i bilogorskog područja. Njihove su inge-rencije na kraće vrijeme dijelom preuzeli krizni štabovi regija koji su, kao i općinski štabovi, imali zadaću organizirati i usklađivati sve djelatnosti nužne za obranu Re-publike Hrvatske (Tomic, 1992., str. 85). Štabovi su imali i zapovjedništvo zaduženo za zapovijedanje postrojbama. Za područje Policijske uprave Bjelovar osnovana su dva regionalna krizna štaba: za bilogorsko-podravsku i za zapadnoslavonsku regi-ju.⁸ Iz Kriznog štaba za zapadnoslavonsku regiju u kolovozu je nastalo Zapovjed-ništvo Zbora narodne garde za zapadnu Slavoniju pod čije su zapovijedanje došle i snage Zbora narodne garde s područja Bjelovara i susjednih općina.

Koncem rujna 1991. Zapovjedništvo Zbora narodne garde za zapadnu Slavo-niju preimenovano je u Zapovjedništvo Operativne zone Bjelovar sa sjedištem u Bjelovaru. Područje nadležnosti Operativne zone bila su područja općina: Bjelovar, Čakovec, Čazma, Daruvar, Đurđevac, Garešnica, Grubišno Polje, Ivanec, Koprivni-ca, Križevci, Lipik, Ludbreg, Novi Marof, Pakrac, Varaždin i Virovitica.⁹ U drugoj polovici listopada u sastavu zone osnovana su dva sektora: Sektor za Pakrac, Da-ruvar, Garešnicu i Grubišno Polje sa zapovjedništvom u Pakracu i Sektor za općine Viroviticu, Đurđevac i Koprivnicu sa zapovjedništvom u Viroviticu.¹⁰

Početkom studenog 1991. Operativna zona Bjelovar imala je u Bjelovaru: Zapo-vjedništvo Operativne zone, 69. bataljun vojne policije, četvu veze, 105. brigadu, 55. samostalni bataljun, 39. inženjerijsko-pontonirski bataljun, 1. samostalni artiljerijski divizijun protuzračne obrane, 3. haubičku bateriju *Gvozdi* 122 mm, 4. minobacačku

⁷ SVA MORH, GSHV, Organizacijsko-formacijska zapovijed kl. 801-01/91-01/174, ur. br. 5120-34-91-1 od 7. 11. 1991.; SVA MORH, GS HV: Samostalni bataljun Pakrac, Izvješće br. 04-112-2/91 od 14. 12. 1991.; SVA MORH, af. Zap. OZ Bjelovar, Obavijest o preimenovanju jedinice pov. br. 257-1 od 25. 12. 1991.; SVA MORH, af. ZOZB: Izvješće 76. bataljuna od 1. 1. 1992.

⁸ SVA MORH, GSHV: Predsjednik Republike Hrvatske od 27. 7. 1991., Odluka o osnivanju i djelatnosti kriznih štabova u Republici Hrvatskoj; SVA MORH, GSHV: Predsjednik Republike Hrvatske, Odluke o imenovanju članova regionalnih kriznih štabova, brojevi 820/3-91 i 820/12-91 od 29. 7. 1991.

⁹ SVA MORH, GSHV, Zapovijed kl. 8/91-01/60, ur. br. 5120-02-91-1 od 28. 9. 1991.

¹⁰ SVA MORH, ZOZB, Mjere za formiranje novih jedinica i efikasnije zapovijedanje op. br. 340 od 20. 10. 1991.

bateriju 120 mm i 5. samohodnu bateriju 90 mm. U Daruvaru je bio 52. samostalni bataljun i 24. mješoviti artiljerijski divizijun, u Grubišnom Polju 57. samostalni bataljun, a u Garešnici 73. samostalni bataljun. U Koprivnici je bila 117. brigada, 6. haubički divizijun 105 mm, 61. laki artiljerijski divizijun protuzračne obrane i 7. minobacačka baterija 120 mm. U Đurđevcu je bila 58. laka artiljerijska baterija protuzračne obrane, a u Križevcima 55. laka artiljerijska baterija protuzračne obrane te 15. i 17. mehanizirani protuoklopni artiljerijski divizijuni. U Virovitici je bila 127. brigada i 19. mehanizirani protuoklopni artiljerijski divizijun.¹¹

Tijekom 1992. Hrvatska je vojska prošla kroz velike organizacijske promjene u kojima je dio postrojbi preustrojen, dio ukinut, a dio demobiliziran. Svi samostalni bataljuni, osim 73., ukinuti su, a ljudstvo su preuzele brigade i domobranske postrojbe. Zbog razmještanja UNPROFOR-a na dijelu teritorija koji je bio pod nadzorom pobunjenih Srba, težište u reorganizaciji Hrvatske vojske bilo je na razvoju domobranstva po općinama. Na samom kraju 1992. u Bjelovaru je na temelju 24. mješovitog topničkog divizijuna formirana 16. topničko-raketna brigada Hrvatske vojske koja je služila za izobrazbu novaka topničko-raketnih specijalnosti i koja je bila pod neposrednim zapovjedništvom Glavnog stožera Hrvatske vojske. U veljači 1993. Operativna zona Bjelovar preimenovana je u Zborno područje Bjelovar. Nakon osnutka Županije Zborno područje Bjelovar u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji imalo je: Zapovjedništvo, 265. izvidničku satniju, 255. satniju veze, 105. brigadu, 1. samostalnu topničku bitnicu protuzračne obrane, 465. topničko raketnu bitnicu protuzračne obrane, 34. inženjerijsku bojnu, domobranske bojne Bjelovar, Daruvar, Grubišno Polje, samostalne domobranske satnije Čazma, Đurđevac i Garešnica te zborna mjesta Bjelovar i Daruvar. Od postojećih postrojbi Glavnog stožera Hrvatske vojske, uz 16. topničko-raketnu brigadu u Bjelovaru je bila i jedna bojna 7. gardijske brigade Hrvatske vojske te 4. divizijun 202. brigade protuzračne obrane iz sastava Zbornog područja Zagreb. U 1994. najveća organizacijska promjena bila je ukidanje domobranskih postrojbi i osnivanje 52. domobranske pukovnije za Daruvar, Grubišno Polje i Pakrac.¹²

U vrijeme ukidanja Zajednice općina Bjelovar u dijelu općina bio je razmjerno jak kontingent Jugoslavenske narodne armije. Po vojno-teritorijalnoj podjeli zajed-

¹¹ SVA MORH, GSHV, Organizacijsko-formacijska zapovijed kl. 801-01/91-01/174, ur. br. 5120-34-91-1 od 7. 11. 1991.; SVA MORH, GSHV: MORH, Zapovijed kl. SP 801-01/91-01/07, ur. br. 512-06-05-91-40 od 13. 11. 1991.

¹² SVA MORH, Uprava za vojnu obvezu i mobilizaciju, Zapovijed kl. DT 801-02/92-01/01, ur. br. sp 512-06-02-92-292 od 27. 6. 1992.; SVA MORH, af. KMORH, Izmjene i dopune mob. razvoja OS RH, kl. SP 801-01/92-02/02, ur. br. 512-01-92-2688 od 16. 12. 1992.; SVA MORH, GSHV: Uprava za ustroj GSHV, Shematski pregled mob. razvoja OS RH, kl. SP 801-01/93-02/02, ur. br. 512-06-07-93-13 od 7. 5. 1993.; SVA MORH, GSHV: Uprava za ustroj, popunu i mobilizaciju, Izvod iz Odluke ministra obrane, kl. SP 801-01/94-04/05, ur. br. 512-06-07/21-94-25 od 1. 8. 1994.

nica je bila u području nadležnosti Komande 5. vojne oblasti čije je sjedište bilo u Zagrebu. Većina postrojbi bila je iz sastava 32. korpusa iz Varaždina. Najjača postrojba Jugoslavenske narodne armije u regiji bila je 265. mehanizirana brigada iz Bjelovara. Brigadi je nakon pobjede HDZ-a u proljeće 1990. pojačano brojno stanje i pripremana je za rat protiv Hrvatske. Krajem godine jedan je njezin bataljun iz Bjelovara premješten u garnizon u Koprivnici. U Bjelovaru je bila i Komanda 28. partizanske divizije i jedne partizanske brigade. Naoružanje i oprema te postrojbe bila je u skladištu Doljani kod Daruvara. U istom skladištu bilo je naoružanje i oprema šest općinskih štabova Teritorijalne obrane koja je oduzeta u svibnju 1990. U Virovitici je bila 288. protuoklopna artiljerijska brigada, inače prištabna postrojba Komande 5. vojne oblasti te Komanda 42. graničnog bataljuna koji je sustavom karaula nadzirao granicu prema Mađarskoj (Marijan, 2012. a, str. 97-98).

S izbijanjem pobune uz potporu Jugoslavenske narodne armije organizirana je pobunjenička Teritorijalna obrana zapadne Slavonije. Nastala je na temelju dijela strukture Teritorijalne obrane Republike Hrvatske i odmetanjem policajaca iz policijskih postaja Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Krajem kolovoza 1991. osnovan je Štab Teritorijalne obrane zapadne Slavonije kojem je bilo podređeno sedam općinskih štabova Teritorijalne obrane u zapadnoj Slavoniji i Bilogori uključujući: Daruvar, Grubišno Polje i Pakrac. Iako su se zvali po općinama, stvarna sjedišta štabova bila su u selima na pobunjenim i okupiranim dijelovima općina. U prosincu se pobunjenička Teritorijalna obrana raspala, a ljudstvo je pripojeno Banja-lučkom korpusu Jugoslavenske narodne armije (Marijan, 2012. a, str. 102 i 109).

U proljeće 1992. tijekom preustroja Teritorijalne obrane Srpske Autonomne Oblasti Krajine, osnovan je Zonski štab Teritorijalne obrane zapadna Slavonija sa sjedištem u Okučanima. Na okupiranom području Pakraca osnovani su: 51., 59. i 63. odred, 61. haubički artiljerijski divizion i općinski štabovi Teritorijalne obrane Pakrac, Daruvar i Podravska Slatina. Na kraju 1992. Zonski štab Teritorijalne obrane zapadna Slavonija preimenovan je i prestrojen u 18., odnosno Zapadnoslavonski korpus Srpske vojske Krajine. Na pakračkom području bile su snage: 51. pješačke brigade Pakrac, 59. odreda Daruvar i 63. odreda Podravska Slatina.¹³

Politički i vojni odnosi

Političke odnose i tijek rata u bjelovarsko-bilogorskoj regiji odredile su demografske prilike, odnosno nacionalni sastav stanovništva. Bjelovar je bio na rubu za-

¹³ HMDCDR: Naredba DT br. 892-1 Saveznog sekretara za narodnu odbranu od 27. 2. 1992.; HMDCDR: Naređenje str. pov. br. 1349-1 Saveznog sekretara za narodnu odbranu od 24. 3. 1992.; HMDCDR: Naređenje str. pov. br. 1943-1 Saveznog sekretara za narodnu odbranu od 28. 4. 1992.; HMDCDR: GŠ SV RSK, Naređenje DT br. 947-23/1 od 27. 11. 1992

padnoslavonske regije u kojoj je srpska manjina bila relativno brojna. Pakrac je bila jedna od rijetkih općina u Hrvatskoj u kojoj su Srbi imali relativnu većinu (12.813) u odnosu na Hrvate (9.896). U Daruvaru i Grubišnom Polju također je bio velik postotak stanovništva srpske nacionalnosti. U Daruvaru su Hrvati imali relativnu većinu (10.459) u odnosu na Srbe (10.074), a u Grubišnom Polju bili su osjetno brojniji (6.015 nasuprot 4.540). Treći po brojnosti bili su Česi (5.572), kojima je Daruvar bio nacionalno i kulturno središte u Hrvatskoj. U Grubišnom Polju Česi su također bili brojni (1.953). U Bjelovaru nije bilo demografske nestabilnosti jer je bio općina s apsolutnom hrvatskom većinom (53.113), s malim udjelom Srba (5.898). Udio ostalih nacionalnih manjina bio je gotovo zanemarljiv, a one uz to nisu ni dovodile u pitanje stvaranje nove hrvatske države (*Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, str. 55-55, 68-71, 98-101, 152-153).

Nacionalna podvojenost stanovništva došla je do izražaja već na prvim višestranačkim izborima održanim u travnju i svibnju 1990. U Bjelovaru je pobijedio HDZ, a u susjednim općinama, koje su tada bile dijelom iste zajednice općina, u Daruvaru i Grubišnom Polju pobijedio je Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP) (Grdešić i dr., 1991., str. 208-216). Kao i u drugim dijelovima Hrvatske, i na tom području brzo je dio vijećnika prešao iz SKH-SDP-a u Srpsku demokratsku stranku (SDS), koja je bila politički predvodnik srpske pobune. Na kasnijim izborima, 1992. i 1993., HDZ je redovno dobivao većinu glasova u Županiji.¹⁴

U drugoj polovici 1990. Pakrac je bio najtrusnije područje u istočnoj Hrvatskoj u kojem je stalno postojala mogućnost za izbijanje međunacionalnih sukoba. U siječnju 1991. je propao pokušaj Jugoslavenske narodne armije i Srbije da razoružaju hrvatsku policiju (Marijan, 2008., str. 231-241). Nakon toga neuspjeha srpski centri moći poduzeli su radikalnije mjere s namjerom da sruše legalnu vlast u Hrvatskoj (Jović, 1995., str. 276-278.).

Provedba je počela u u Pakracu. Na sjednici održanoj 22. veljače 1991. Skupština Općine Pakrac proglasila je pripajanje te općine Srpskoj Autonomnoj Oblasti Krajini i preimenovanje Policijske postaje u Općinski sekretarijat unutrašnjih poslova te njegovo podređivanje Sekretarijatu unutrašnjih poslova Srpske Autonomne Oblasti Krajine u Kninu. Odluka je realizirana 1. ožujka, kada su većinski policajci srpske nacionalnosti razoružali policajce Hrvate i Srbe neistomišljenike. Dan kasnije intervenirale su policijske snage Republike Hrvatske i stavile grad pod svoj nadzor. Pobunjenici su se povukli u obližnja brda, a u Pakrac su stigle postrojbe Jugoslavenske narodne armije iz Bjelovara, Virovitice i Zagreba s obrazloženjem da razdvajaju sukobljene strane. Pakrac je nekoliko dana bio u žarištu jugoslavenskih zbivanja jer su srbijanski mediji izvještavali o pokolju nad Srbima, premda je u pothvatu Hrvatske

¹⁴ Izborna povjereništvo Republike Hrvatske, Izbori 1992. – 1997. (nedatirano).

policije bilo ranjenih samo na njezinoj strani. Nakon pregovora s predstavnicima Federacije Specijalna policija povukla se iz Pakraca, a uređivanje je preuzela temeljna policija. Stanje se smirilo, pa se 18. ožujka povukla i Jugoslavenska narodna armija. U Pakracu je Jugoslavenska narodna armija prvi put razdvojila „sukobljene“ strane i uspostavila „tampon-zonu“, čija je stvarna svrha bila podržavanje pobunjenih Srba i održavanje napetosti i nesigurnosti u Hrvatskoj. Sljedećih nekoliko mjeseci Jugoslavenska narodna armija ponovila je to nekoliko puta (Marijan, 2008., str. 241-245).

Pobuna

U lipnju 1991. uoči i nakon proglašenja hrvatske neovisnosti sigurnosno stanje u regiji naglo se pogoršalo, uglavnom u Okučanima i na planinskom masivu Psunja, Papuka i Bilogore, gdje je srpska zajednica bila posebno brojna. Naoružane skupine pobunjenih Srba često su napadale prometnice i naselja. Oružje su dobile od nekoliko oficira Jugoslavenske narodne armije iz skladišta Doljani kod Daruvara i vojarne u Požegi (Jovanović, 2001., str. 152-153, 176). U srpnju i kolovozu stanje je bilo još gore. Na području Općine Daruvar 19. i 20. srpnja ubijena su petorica, a ranjena šestorica policajaca. Nakon što je 12. kolovoza 1991. proglašena Srpska Autonomna Oblast Zapadna Slavonija napadi pobunjenih Srba na hrvatska naselja i odmetanje dijela policajaca Srba u srpsku miliciju postali su gotovo svakodnevna pojava. Zbog pljački i napada, prometnice u Općini Grubišno Polje postale su nesigurne za korištenje (Mijatović, 2011., str. 101-103).

Srpska pobuna proširila se 19. kolovoza iz Okučana i na Pakrac. Pobunjeni Srbi napali su policijsku postaju i četu pričuvnoga sastava Zbora narodne garde u Prekopakri. Policijsku postaju i grad deblokirale su istog dana Antiteroristička jedinica Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske *Lučko* i Specijalna jedinica policije Policijske uprave Bjelovar, koje su se preko Prekopakre probile do grada. Idućega dana te su postrojbe odbacile pobunjene Srbe iz bliže okolice grada, nakon čega je Antiteroristička jedinica *Lučko* povučena. Grad je stalno uznemiravan vatrom iz okolice i otežano se opskrbljivao.¹⁵ Zbog takva stanja, Vlada Republike Hrvatske 28. je kolovoza raspustila Skupštinu Općine, razriješila Izvršno vijeće i imenovala povjerenika za Pakrac.¹⁶ Obrana Pakraca pojačana je 2. rujna nepotpunom A četom 105. brigade Zbora narodne garde. Napose su jake borbe oko grada bile 8. rujna,

¹⁵ SVA MORH, GSHV: Krizni štab zapadnoslavonske regije, Dnevni izvještaj op. br. 7 od 28. 8. 1991.; SS MKSBJ: Antiteroristička jedinica Lučko, Ratni put br. 511-01-33-VT-18/98 od 16. 2. 1998.; SS MKSBJ: Borbeni put Specijalne jedinice policije PU Bjelovarsko-bilogorske (nedatirano).

¹⁶ SVA MORH, af. KMORH: Povjerenik Vlade RH za Općinu Pakrac, Izvješće kl. 022-05/91-01/297, ur. br. 2162-02-91-1 od 24. 11. 1991.

kada je u borbama kod Kusionja oklopni transporter Zbora narodne garde iz sastava A čete 105. brigade upao u zasjedu pobunjenih Srba, pri čemu je uništen, a 18 je gardista masakrirano (Ivanić, 2006., str. 41-42).

Pobuna Srba nepovoljno se odrazila na sigurnost i promet u općinama Daruvar, Grubišno Polje, Virovitica i Podravska Slatina. Obrana Podravske Slatine pojačana je 16. kolovoza dijelom bataljuna 105. brigade Zbora narodne garde iz Bjelovara, koji je tamo ostao do kraja mjeseca, tijekom čega je formiran lokalni 64. bataljun Zbora narodne garde. Grubišno Polje napadnuto je 17. kolovoza, ali su policija i Zbor narodne garde potisnuli pobunjene Srbe prema Velikoj Peratovici i Gakovu.¹⁷

U noći 18./19. rujna u Policijskoj stanici Daruvar pobunili su se policajci srpske nacionalnosti koji su se s dijelom opreme i vozila te s pet policajaca talaca odmetnuli na Papuk. U gradu je ostala skupina policajaca koja je u prvom trenutku uspjela odbiti napade pobunjenih Srba, a stanje se poboljšalo kada je 22. kolovoza osnovan Policijski štab obrane grada Daruvara. Grad je branilo oko 300 policajaca, pripadnika Narodne zaštite i naoružanih mještana, koji su uz pomoć pojačanja Zbora narodne garde iz Virovitice i Kutine do početka rujna stabilizirali obranu grada, kada je počelo i formiranje pričuvnoga bataljuna Zbora narodne garde (Ivkanec, 2006., str. 31-87).

Pobuna je ugrozila i prometnicu između Virovitice i sela Miokovićevo, zbog čega su 2. rujna 50. samostalni bataljun i policija iz Virovitice razbili snage pobunjenih Srba u selu Jasenašu. No zbog jakih srpskih snaga u okolnim srpskim selima prometnica između grada i sela nije bila sigurna za korištenje.¹⁸

Rat za vojarnje

Širenje pobune i otvoreni angažman postrojbi Jugoslavenske narodne armije natjerao je hrvatsko čelništvo da 12. rujna 1991. aktivira planove za blokadu vojnih objekata Jugoslavenske narodne armije i pokušaje da ih dio preuzme (Marijan, 2008., str. 278-279). U zoni Policijske uprave Bjelovar bilo je nekoliko takvih objekata koje su hrvatske snage već prije držale pod nadzorom.

Skladište Doljane kod Daruvara blokirale su snage temeljne policije iz Daruvara, Đurđevca, Garešnice i Kutine, Specijalna policija iz Bjelovara, Pričuvna četa Zbora narodne garde i manje snage Narodne zaštite iz Daruvara. Skladište je branilo oko 100 pripadnika Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba. Nakon nekoliko

¹⁷ SVA MORH, GSHV: Izvještaj Zapovjedništvo zapadnoslavonske regije od 18. 8. 1991.; SVA MORH, GSHV: Informacija Povjerenika Vlade RH Općine Podravska Slatina od 22. 8. 1991. o sigurnosnom stanju u Općini Podravska Slatina; Ivanić, 2006., str. 39.

¹⁸ SVA MORH, GSHV: Krizni štab zapadnoslavonske regije, Izvještaj op. br. 18 od 2. 9. 1991.; SVA MORH, GSHV: RZNG Virovitica, Izvješće br. R-135/1 od 3. 9. 1991.

dana borbi dio snaga koje su branile skladište probio se iz obruča i minirao skladište. Skladište je tek dijelom uništeno, pa je glavčina oružja i opreme 17. rujna 1991. završila u hrvatskim rukama. Radilo se o oko 20.000 tona streljiva, desetak samohodnih topova protuzračne obrane i većem broju topničkog oružja raznih kalibara (Jovanović, 2001., str. 149-151, 156-157; Najman i dr., 2004., str. 120-126).

U Virovitici i okolici Jugoslavenska narodna armija imala je garnizon koji se sastojao od mješovite protuoklopne artiljerijske brigade i graničnog bataljuna. U blokadi i osvajanju vojnih objekata angažirane su snage 50. samostalnog bataljuna, Policijske stanice i Narodne zaštite iz Virovitice. Tijekom 15. rujna zauzete su karule u Terezinu Polju i Novom Gradcu, a vojarna u gradu 17. rujna. Ratni plijen bio je golem i poslužio je za ustrojavanje 127. brigade i protuoklopnih postrojbi Hrvatske vojske.¹⁹

Osvajanje skladišta u Doljanima i kompleksa u Virovitici bio je velik uspjeh, no još je veći bila predaja garnizona Jugoslavenske narodne armije u Bjelovaru. S obzirom na to da se radilo o mehaniziranoj brigadi A klasifikacije koja je, bez obzira na dezertiranje vojnika i dijela starješinskog kadra, i dalje bila iznimno respektabilan protivnik. Nakon predaje glavnine Varaždinskoga korpusa brigadi je naređeno da se sa snagama iz Koprivnice probije na istok i uđe u sastav snaga Jugoslavenske narodne armije koje su planirane za brz prodor kroz istočnu Slavoniju iz Srbije i Vojvodine (Marijan, 2012. b, str. 267).

U opsadi vojarne prema planu *Bilogora* sudjelovale su snage: Specijalne policije Policijske uprave, Zbora narodne garde, Teritorijalne obrane i Narodne zaštite iz Bjelovara, te dijelovi 104. brigade Hrvatske vojske i Zaštitnog bataljuna Glavnog stožera Hrvatske vojske. Opsada je počela 13. rujna i okončana je uspješnim napadom na garnizonska uporišta 29. rujna. Tijekom borbi poginulo je troje civila i jedan vojnik, a 17 je sudionika ranjeno. Jedini vojni objekt koji se nije predao bilo je skladište streljiva i eksploziva u šumi Bedenik koje je 29. rujna dignuto u zrak, pri čemu je poginulo 11 pripadnika hrvatskih snaga i osiguranje skladišta (Mijatović, 2012., str. 149-150).

Zauzimanjem vojarne Hrvatska je zarobila nepotpunu mehaniziranu brigadu. Takva postrojba u Domovinskom ratu zarobljena je još samo u Varaždinu. Premda se često marginalizira, rat za vojarne nesumnjivo je najvažnija epizoda Domovinskog rata. Zarobljavanjem oružja Hrvatska je došla do naoružanja i opreme s kojim je više-manje dočekala kraj 1995. i izvojevala pobjedu. Analizirajući cjelokupni rat za vojarne, s obzirom na ratni plijen, može se zaključiti da je, nakon Varaždina, u Bjelovaru postignut najveći uspjeh tijekom te važne ratne epizode. Naoružanje i oprema

¹⁹ Elaborat raščlambe bojnih djelovanja za virovitičko područje 1990. – 1991. godine, Varaždin, 2000., str. 36-40.

iskorištena je za stvaranje minimalno 30% oklopnog i mehaniziranog potencijala Hrvatske vojske.

Bjelovarsko-bilogorska regija kao dio zapadnoslavonskog bojišta

Nakon što su hrvatske snage blokirale i napale vojne objekte Jugoslavenske narodne armije, Banjalučki korpus Jugoslavenske narodne armije upao je dijelom svojih mobiliziranih snaga u zapadnu Slavoniju. Oslanjajući se na mostobran na Savi i uporište u Okučanima, Jugoslavenska narodna armija i pobunjeni Srbi u borbama od 16. do 22. rujna potisnuli su hrvatske postrojbe iz šireg područja Okučana prema Novoj Gradišci, Pakracu, Lipiku i Novskoj. Na hrvatsku sreću propala je mobilizacija u Srbiji, a nakon što su hrvatske snage 29. rujna 1991. osvojile vojarne u Bjelovaru i Koprivnici i njihov je položaj bio osjetno bolji jer su spriječili mogućnost izvlačenja Jugoslavenske narodne armije i spajanja sa snagama Banjalučkog korpusa. Kada su ostali bez uporišta u Bjelovaru, Jugoslavenska narodna armija i pobunjeni Srbi nastojali su održati područje koje su nadzirali oko Okučana, na Bilogori i Papuku te su, uz to, pokušali osvojiti Lipik i Pakrac. Banjalučki korpus nije imao snaga sjeverno od Pakraca, a na Papuku i Bilogori bile su glavne snage pobunjenih Srba (Marijan, 2012. b, 107-108).

Operacija Otkos-10 na Bilogori

Sredinom rujna počeli su napadi pobunjenih Srba na nesrpska naselja na Papuku i Bilogori. Veliki Grđevac, Veliki Zdenci, Grbavac i Jasenovača napadnuti su 18. rujna, Ivanovo Selo 21. rujna, Daruvar iz zraka 22. rujna, Veliki i Mali Miletinac istočno od Grubišnog Polja napadnuti su i osvojeni 23. rujna. Sela Kravjak te Velika i Mala Maslenjača evakuirana su, a sela Borova Kosa i Šuplja Lipa ostala su bez obrane. Sela Sirač i Badljevina bila su okružena i u njima nije bilo hrvatskih oružanih snaga.²⁰

Početak listopada počele su pripreme Operativne zone Bjelovar za čišćenje od pobunjeničkih skupina u Općini Grubišno Polje. Za operacije nazvanu *Otkos-10* određene su sljedeće snage: 127. brigade Hrvatske vojske i 19. protuoklopnog topničkog divizijuna iz Virovitice, 52. samostalnog bataljuna i 24. mješovitog topničkog divizijuna iz Daruvara, 57. samostalnog bataljuna iz Grubišnog Polja, Izvidničke čete Operativne zone Bjelovar, čete dragovoljaca iz Koprivnice, voda iz Velikog Troj-

²⁰ SVA MORH, GSHV: Centar za obavještavanje općine Bjelovar, Tgr 5956 od 18. 9. 1991.; Tgr 6060 od 21. 9. 1991. i bez broja od 22. 9. 1991.; SVA MORH, GSHV: Izvješće općinskog Kriznog štaba Daruvar od 24. 9. 1991.; SVA MORH, GSHV: Povjerenik Vlade RH u Općini Daruvar od 29. 9. 1991.

stva, 34. inženjerijske čete iz Čakovca, oklopnog voda 105. brigade Hrvatske vojske iz Bjelovara, Posebne jedinice policije Policijske uprave Bjelovar, policajaca iz Virovitice, Grubišnog Polja i Velikog Grđevca i lokalnih odreda Narodne zaštite, ukupno oko 2.850 ljudi. Cilj operacije bio je presijecanje pobunjenog područja na potezima Virovitica – Lončarica – Grubišno Polje i Virovitica – Miokovićevo – Veliki Bastaji, a potom uništavanje pobunjenika i stavljanje u funkciju prometnice Virovitica – Lončarica – Grubišno Polje (Mijatović, 2011., str. 216-217).

Operacija je odgođena za 20-ak dana zbog niza problema, od prekratkog vremena za provedbu do organizacijskih nedostataka i manjka naoružanja i opreme te je počela ujutro 31. listopada. Prvog dana operacije na području sjeverozapadno od prometnice Virovitica – Lončarica – Grubišno Polje hrvatske snage dosegle su crtu: Levinovac – Removac – Lončarica – Gakovo – Gornja Rašenica – Rastovac – Velika i Mala Maslenjača. U napadu su poginula tri vojnika, a 10 ih je lakše ranjeno. Tijekom 1. studenoga hrvatske snage izbile su na crtu Zrinska – Gornja Kovačica – Velika Barna. Dan kasnije sužena je fronta na Bilogori, a dio srpskih snaga uspio se izvući u smjeru Papuka. Otpor pobunjenih Srba bio je slab, a napredovanje hrvatskih snaga usporili su napadi Jugoslavenske narodne armije iz zraka po Virovitici i Grubišnom Polju. S pobunjenicima u povlačenju masovno se iseljavalo civilno stanovništvo prema Zvečevu i dalje prema Bosni i Hercegovini. Dana 3. studenoga hrvatske snage izbile su 500 metara istočno od prometnice Virovitica – Grubišno Polje, čime je operacija čišćenja terena Bilogore sjeverozapadno od prometnica Virovitica – Lončarica – Grubišno Polje s uspjehom okončana.²¹ Premda nije realizirana potpuno, operacijom *Otkos-10* hrvatske su se snage uglavnom riješile pobune u Općini Grubišno Polje i stvorile uvjete za daljnje uspješno djelovanje. U operaciji je poginulo šest, a ranjen je 21 sudionik. Prilikom povlačenja pobunjeni Srbi ubili su 23 osobe u Velikoj Bukovici, Velikoj Peratovici i Malom Grđevcu (Mijatović, 2011., str. 223-224).

Oslobađanje Papuka

Nakon što je oslobođena Bilogora, na red je došlo planinski masiv Papuk u Općini Daruvar. Bila je to zahtjevnija operacija zbog pošumljenog područja i osjetno jačih snaga pobunjenih Srba. Uz snage koje su bile angažirane u oslobađanju Bilogore (127. brigada Hrvatske vojske i 52. i 57. samostalni bataljuni), Operativna zona Bjelovar angažirala je i tek osnovani 55. samostalni bataljun iz Bjelovara. Snage su

²¹ SVA MORH, ZOZB, Dnevna izvješća op. br. 693-1 od 31. 10. 1991., op. br. 726-1 od 1. 11. 1991., op. br. 761-1 od 2. 11. 1991., op. br. 768-1 od 2. 11. 1991., op. br. 828-1 od 3. 11. 1991. i op. br. 921-1 od 6. 11. 1991.; SVA MORH, GSHV: Centar za obavješćivanje SNO Daruvar od 2. 11. 1991.; SVA MORH, GSHV: Krizni štab općine Grubišno Polje, Dnevno izvješće kl. 811/02-91-01/91, ur. br. 2127/01-01-91-33 od 3. 11. 1991.

stavljene pod zapovjedništvo Sektora Virovitica, koji je 28. studenoga preimenovan u Operativnu grupu Virovitica sa zapovjedništvom u Podravskoj Slatini.²² U poratnoj literaturi operacija se naziva *Papuk-91*, no u suvremenim izvorima za to nema nikakve potvrde.

Uoči operacije pobunjeni su Srbi 9. i 10. studenoga napali zaprečnu crtu 127. brigade Hrvatske vojske koja je zatvarala prilaz Virovitici. Brigada je odbila napad i s pristiglim pojačanjima u razdoblju 10. – 12. studenoga oslobodila sela Veliki i Mali Miletinac i Brđane Bastajske (Mijatović, 2012., 239).

Operacija je počela ujutro 28. studenoga, no s malim pomacima. Pobunjeni Srbi grčevito su se branili, čak su i napali položaje 55. i 57. samostalnog bataljuna u Bastajskim Brđanima, no hrvatske su snage te napade uz gubitke odbile. Zbog tih napada hrvatski položaji u području sela Maslenjača ojačani su dijelom 55. samostalnog bataljuna. Nekoliko dana nije bilo pomaka, a potom je slijedio impresivan niz uspjeha hrvatskih snaga. Istočno od Daruvara angažirane su snage 52., 55. i 57. samostalnog bataljuna i policije iz Daruvara. Te su snage 9. prosinca oslobodili selo Vukovlje i stavile pod nadzor prometnicu Bastaji – Miokovićevo. Gornju Vrijesku oslobodili su 10. prosinca, a sela Pakrane i Bijelu 13. prosinca. Dan kasnije oslobođeni su Mali i Veliki Bastaji, a 15. prosinca sela Koreničani te Gornji, Srednji i Donji Borci. Na sjeveroistočnom dijelu Općine, iz smjera Virovitice napredovala je 127. brigada Hrvatske vojske. Ona je 10. prosinca osvojila vrh Budim, dan kasnije sela Veliku Klisu i Staru Krivaju, a 15. prosinca Miokovićevo. Tijekom 16. prosinca snage 55. i 57. samostalnog bataljuna ušle su u sela Katinac i Potočani te se spojile sa 127. brigadom Hrvatske vojske. Time je uspješno završena operacija čišćenja sjevernih i zapadnih padina Papuka. Manje snage ostavljene su za nadzor oslobođenog područja, 127. brigada držana je u spremnosti za angažman prema Pakracu, a 55. samostalni bataljun izvučen je na odmor u Bjelovar.²³

²² Zapovjedništvo OZ Bjelovar, Zapovijed za angažiranje jedinica zone pov. br. 1363-1 od 21. 11. 1991.; SVA MORH, af. ZOZO: GSHV, Zapovijed kl. 8/91-01/321, ur. br. 5120-01/22-91/3188 od 27. 11. 1991.; SVA MORH, ZOZB: Dnevno izvješće Zap. OG Virovitica od 29. 11. 1991.

²³ SVA MORH, ZOZB: Zap. OZ Bjelovar, Dnevna izvješća op. br. 974-38 od 13. 12. 1991. i op. br. 974-40 od 15. 12. 1991.; SVA MORH, ZOZB: Zap. OZ Bjelovar, Zapovijed op. br. 103-1 od 5. 12. 1991. i op. br. 203-1 od 16. 12. 1991.; SVA MORH, ZOZB: Dnevna izvješća Zap. OG Virovitica od 28. 11. 1991. i 5. 12. 1991.; SVA MORH, 123. brHV: Zapovijed Zap. OG Virovitica od 13. 12. 1991.; SVA MORH, ZOZB: 127. brZNG, Izvješća pov. br. 390-27 od 11. 12. 1991. i pov. br. 390-31 od 15. 12. 1991.; SVA MORH, ZOZB: Zap. obrane općine Daruvar, Dnevna izvješće op. br. 157/91 od 9. 12. 1991., op. br. 163/91 od 10. 12. 1991. i op. br. 168/91 od 13. 12. 1991.; SVA MORH, ZOZB: 55. samb, Nadopuna izvještaja br. 48-sokol-91 od 5. 12. 1991.; SVA MORH, ZOZB: Zap. 57. samb, Dnevna izvješće str. pov. br. 1-98/91 od 5. 12. 1991., str. pov. br. 01-102/91 od 9. 12. 1991., str. pov. br. 01-106/91 od 14. 12. 1991. i str. pov. br. 01-108/91 od 16. 12. 1991.

Sektor Pakrac – Lipik

Krajem rujna 1991. Pakrac i Lipik branilo je oko 220 policajaca Policijske uprave Bjelovar i četa Zbora narodne garde iz Pakraca uz potporu desetak haubica, nekoliko tenkova i oklopnih vozila. Banjalučki korpus Jugoslavenske narodne armije na prilazima Lipiku i Pakracu sa snagama ojačane motorizirane brigade držao je položaje u selima: Kusonje, Kraguj, Šeovica, Brod, Donji Čaglić, Gornja Subocka i Korita. Od 24. rujna Pakrac i Lipik sustavno su napadani. Tijekom 26. i 27. rujna u Pakrac se preko sela Gaj, Kukuñjevac i Dobrovac probila Specijalna postrojba Policijske uprave Bjelovar koja je deblokirala grad i dovela pojačanja iz 105. brigade Hrvatske vojske koja se nisu zadržala jer nisu bila pripremljena za dulji boravak na terenu. U Pakracu je potom organizirano Zapovjedništvo obrane Pakraca i Lipika, koje je u listopadu preraslo u Zapovjedništvo sektora Pakrac.²⁴

U napadima u vremenu 6. – 11. listopada Banjalučki je korpus dijelom snaga ušao u Lipik i gotovo ga zauzeo 12. listopada. Krajnjim naporom hrvatske snage odbile su napad i odbacile Jugoslavensku narodnu armiju u južni dio grada. Stanje je bilo alarmantno, pa su Glavni stožer Hrvatske vojske i Operativna zona Bjelovar svim raspoloživim snagama ojačavali obranu Lipika i Pakraca. Među poslanim pojačanjima bila je i 105. brigada Hrvatske vojske, koja je mobilizirana i 13. listopada poslana u pomoć. Stigla je sa 700 nenaoružanih ljudi i razmještena je u selima Uljanik, Duhovi, Antunovac, Pakračka Poljana i Marino Selo te na potezu Gornja Obrijež – Batinjani i u Prekopakri.²⁵

Dovođenjem pojačanja poboljšalo se stanje u Lipiku i Pakracu, posebice nakon što je miješana skupina 56. samostalnog bataljuna, 105. brigade i policije 14. listopada zauzela selo Bujavicu. Od tada su hrvatske snage iz odsudne obrane počele prelaziti u napade, u čemu su imale promjenljive uspjehe. Dijelovi 105. brigade Hrvatske vojske u razdoblju 16. – 17. listopada sudjelovali su u neuspješnim napadima na sela Bair i Lovsku (Ivanić, 2006., str. 81-86).

Pod zapovjedništvom Operativne zone Bjelovar 105. brigada bila je do 18. listopada, kada je pridodana Operativnoj grupi *Posavina* na novljanskom dijelu bojišta za operaciju *Orkan-91*. Zamisao operacije bila je spojiti snage Operativne grupe *Posavina* na potezu Novska – Nova Gradiška, odsjeći Jugoslavensku narodnu armiju i

²⁴ SS MKSBJ: Komanda 5. korpusa, str. pov. br. 1-350 od 25. 9. 1991.; SS MKSBJ: Komanda 5. korpusa, Redovni borbeni izveštaj str. pov. br. 37/129-97 od 26. 9. 1991.; SVA MORH, GSHV: Zapovjedništvo Zapadno-slavonske regije, Op. br. 34 od 28. 9. 1991.; SVA MORH, GSHV: Zap. OZ Bjelovar, Izvješće o stanju u Pakracu Op. br. od 30. 9. 1991.; SVA MORH, Zap. OZ Bjelovar, Mjere za formiranje novih jedinica i efikasnije zapovijedanje Op. br. 340 od 20. 10. 1991.; SS MKSBJ: Borbeni put SJP PU Bjelovarsko-bilogorske 1991. – 1995., 29-32; Ivanić, 2006., str. 50.

²⁵ SVA MORH, Zap. OZ Bjelovar, Dnevno izvješće Op. br. 92 od 11. 10. 1991.; SVA MORH, Zap. OZ Bjelovar, Dnevno izvješće Op. br. 156 od 12. 10. 1991.; Ivanić, 2006., str. 75-78.

pobunjene Srbe na području Lipika i Pakraca i omogućiti Operativnoj zoni Bjelovar da ih potom uništi. Na glavnom potezu napada Novska – Gornji Rajići – Okučani angažirana je 1. brigada Zbora narodne garde, a na pomoćnim potezima Lipovljani – Bair – Donji Čaglić i Krapje – Jasenovac – Košutarice 105. brigada Hrvatske vojske s mehaniziranom četom, skupina Tomislava Merčepa, 125. brigada Hrvatske vojske iz Novske i 56. samostalni bataljun Hrvatske vojske iz Kutine. Na potezu napada 105. brigade Hrvatske vojske bili su dijelovi 343. motorizirane brigade Jugoslavenske narodne armije i pobunjeni Srbi (Marijan, 2009., str. 231-235).²⁶

Operacija je počela i završena je istog dana – 29. listopada 1991. Na glavnom potezu napada 1. brigada Zbora narodne garde nije uspjela presjeći prometnicu Novska – Okučani. Na pomoćnom potezu 1. bataljun 105. brigade Hrvatske vojske uz pomoć dijela 125. brigade Hrvatske vojske zauzeo je selo Bair. Objekt Trokut zauzeo je 3. bataljun 105. brigade ojačan četom Samoborske brigade. Unatoč uspjehu zbog pretrpljenih gubitaka u napadu na Trokut i jake minobacačke vatre, Trokut je napušten, a u selu Bair ostala je četa 105. brigade Hrvatske vojske. To je bio i vrhunac nerealne operacije. Iz Operativne grupe *Posavina* u napadu su poginula 24 vojnika, a bilo je više od 80 ranjenih i ozlijeđenih. Iz 105. brigade poginulo je šest, a ranjeno je 10 vojnika te je uništeno borbeno vozilo pješaštva. Iz pridodane čete 8. brigade Teritorijalne obrane Republike Hrvatske bila su četiri poginula i tri ranjena vojnika. U kasnijim napadima 105. brigada Hrvatske vojske nije sudjelovala jer je zbog lošeg stanja 4. studenoga izvučena s bojišta na odmor i sređivanje (Ivanić, 2006., str. 94; Raguž, 2006., str. 171-172; Marijan, 2009., str. 235-241).

U obrani Pakraca i Lipika do kraja 1991. s područja Bjelovara i susjednih općina uglavnom su angažirani policajci iz Policijske uprave Bjelovar te snage Samostalnog bataljuna Pakrac, 54. samostalnog bataljuna, dijelovi 104. i 117. brigade Hrvatske vojske i lokalne snage Narodne zaštite po selima s hrvatskim stanovništvom. Krajem studenoga Banjalučki korpus Jugoslavenske narodne armije pokrenuo je niz jakih napada na Pakrac i Lipik. Tijekom 28. studenoga Jugoslavenska narodna armija zauzela je Lipik i odbacila hrvatske snage prema selu Filipovac. Nekoliko dana kasnije hrvatske snage počele su vraćati izgubljene položaje da bi u borbama 5. i 6. prosinca oslobodile Lipik i najveći dio sela Kukunjevac i Dobrovac.²⁷

Nakon oslobađanja okupiranih područja Općine Daruvar Operativna zona Bjelovar i Policijska uprava Bjelovar usmjerile su dio slobodnih snaga prema Pakracu, kod kojeg su hrvatske snage zaustavljene u napadima s obronaka Pšunja i iz smje-

²⁶ SS MKSBJ: Komanda 5. korpusa, Redovni borbeni izvještaj str. pov. br. 37-129/135 od 27. 10. 1991.

²⁷ SVA MORH, Zap. OZ Bjelovar, Dnevno izvješće op. br. 974-27 od 2. 12. 1991.; SVA MORH, Zap. OZ Bjelovar, Dnevno izvješće op. br. 974-30 od 5. 12. 1991.; SVA MORH, Zap. OZ Bjelovar, Dnevno izvješće op. br. 974-31 od 6. 12. 1991.; SS MKSBJ: Komanda 5. korpusa, Redovni borbeni izvještaj str. pov. br. 37-129/180 od 6. 12. 1991.; SVA MORH, Zap. OZ Bjelovar, Dnevno izvješće op. br. 974-33 od 8. 12. 1991.

ra Daruvara na sela Donji Sređani i Gornji Grahovljani. Operativna zona Bjelovar glavninu snaga 127. brigade prebacila je na područje Daruvara i uvela ih u borbu na potezu Sirač – Grahovljani – Dragović kako bi presjekla prometnicu Pakrac – Bučje i s istoka deblokirala Pakrac. Sektor Pakrac djelovao je sukladno tome napadajući prema selima Velika i Mala Dereza, Kusunje i Kraguj snagama 104. i 117. brigade Hrvatske vojske, Samostalnog bataljuna Pakrac, 52., 54., 57. i 73. samostalnog bataljuna, čete Badljevinia i Izvidničkog voda iz Koprivnice.²⁸

Hrvatski napad na sela Velika i Mala Dereza i Kusunje počeo je 19. prosinca i dosta su ga omeli napadi zrakoplovstva Jugoslavenske narodne armije iz zraka. U napadu na Donje Grahovljane 52. samostalni bataljun imao je pet poginulih i 21 ranjenog vojnika. Zbog napada po policijskim izvorima, Hrvatska je vojska napustila Pakrac, a u gradu su ostali samo policajci iz Policijske stanice. Tijekom 22. prosinca hrvatske su snage oslobodile Malu Derezu, a 24. prosinca sela Srednju i Veliku Derezu te Donje i Gornje Grahovljane. Sela Kusunje i Dragović oslobođena su 25. prosinca, Bučje i šira okolica 26. prosinca, a sela Kraguj, Japaga i Šeovica 27. prosinca. Crta razdvajanja uspostavljena je na potezu Kusunje – Japaga – Šeovica – Širinci – Kričko Brdo – Kovačevac – Donji Čaglic – periferija Pakraca i Kusunje. Na toj su crti hrvatske snage zaustavljene u napredovanju u noći 27./28. prosinca. Jakom topničkom vatrom i oklopnim snagama Jugoslavenske narodne armije iz smjera Brusnika hrvatske su snage odbačene iz Šeovice i Kraguja. Nastojanja Glavnog stožera Hrvatske vojske da hrvatske snage nastave napad nisu urodila plodom jer je Jugoslavenska narodna armije 29. prosinca jakom vatrom topništva i protunapadima pješništva zadržala svoje položaje. Protunapadi su bili toliko jaki da je Zapovjedništvo Operativne zone Bjelovar dovelo 55. samostalni bataljun u Donji Obrijež kao interventnu pričuvu. Uz to se dio hrvatskih snaga samovoljno povukao s bojišta. Napad 127. brigade Hrvatske vojske usporen je zbog velikih minskih polja, pa je brigada uz velike teškoće došla do Brusnika. Posljednjeg dana 1991. hrvatska policija zauzela je selo Kraguj. U borbama vođenim 2. i 3. siječnja 1992. hrvatske su snage pomakle crtu prema selu Brusnik, čime su borbe okončane.²⁹ Crta razdvajanja na bojištu nije se pomakla do svibnja 1995. i operacije *Bljesak*.

²⁸ SVA MORH, ZOZB, Zapovijed o daljnjem djelovanju op. br. 203-1 od 16. 12. 1991.; HMDCDR: ZOZB, Zapovijed op. br. 218-1 od 18. 12. 1991.; SVA MORH, ZOZB: Zapovjedništvo sektora Pakrac, Zapovijed za napad br. 12/91 od 18. 12. 1991.; SVA MORH, ZOZB, Dnevno izvješće op. br. 974-46 od 21. 12. 1991.

²⁹ SVA MORH, ZOZB: GSHV, Zapovijed kl. 8/91-01/438, ur. br. 5120-01-91-1 od 28. 12. 1991.; SVA MORH, GSHV: Izvješće Operativnog štaba PU Bjelovar od 20. 12. 1991. o stanju u Pakracu; SVA MORH, Zap. OZ Bjelovar, Dnevna izvješća op. br. 974-44 od 19. 12. 1991., op. br. 974-45 od 20. 12. 1991., op. br. 974-46 od 21. 12. 1991., op. br. 974-47 od 22. 12. 1991., op. br. 974-49 od 24. 12. 1991., op. br. 974-50 od 25. 12. 1991., op. br. 968-51 od 26. 12. 1991. op. br. 974-52 od 27. 12. 1991., op. br. 974-53 od 28. 12. 1991., op. br. 974-54 od 29. 12. 1991., op. br. 974-55 od 30. 12. 1991., op. br.

105. brigada Hrvatske vojske na istočnome dijelu hrvatskoga ratišta

Početak studenog 1991. stanje na istočnom bojištu u području Operativne zone Osijek bilo je teško. Vukovar je bio pred padom, a hrvatska zapovjedništva strahovala su od mogućnosti da Jugoslavenska narodna armija odsiječe Osijek od matice države. Smatralo se da je zbog nedostatnih snaga obrana Valpova, Donjeg Miholjca i Našica ugrožena, pa je Glavni stožer Hrvatske vojske na traženje predsjednika Tuđmana planirao dovesti 104. brigadu Hrvatske vojske iz unutrašnjosti na to područje. Brigada je zbog teškog stanja na zapadnoslavonskom bojištu zadržana u borbama oko Lipika i Pakraca. Stoga je Glavni stožer 10. studenoga umjesto nje angažirao 105. brigadu Hrvatske vojske iz Bjelovara jer je ona u tom trenutku bila jedina postrojba te razine koja nije bila angažirana u borbama. Dovođenje brigade planirano je do 12. studenoga. Od te se zamisli odustalo zbog pada sela Bogdanovci između Vinkovaca i Vukovara. Premda nije stigla na vrijeme, brigada je planirana za deblokadu Vukovara 13. studenoga i uvođenje u okruženi grad. Deblokada je završila potpunim neuspjehom, a 105. brigada tek je navečer 14. studenoga počela dolaziti bez dijela postrojbi te je razmještena u đakovačkim selima Strizivojna, Vrpolje, Čajkovci, Stari Perkovci, Budrovci i Piškorevci (Marijan, 2013., str. 185-186, 190-193).

Jugoslavenska narodna armija iskoristila je usredotočenost hrvatskih snaga na Vukovar da u razdoblju 15. – 17. studenoga prijeđe rijeku Bosut i zauzme sela Nijemce, Donje Novo Selo, Podgrađe, Apševce i Lipovaca. Time je bitno poboljšala položaj i otvorila mogućnost za daljnji prodor u vinkovačku općinu i dubinu bojišta. Lokalne hrvatske snage povukle su se i uz pomoć jednog bataljuna 105. brigade Hrvatske vojske organizirale obranu u širem području sela Komletinci. Glavnina brigade potom je angažirana u sastavu snaga koje su branile šire područje Vinkovaca (Marijan, 2013., str. 202-205, 207-209). U razdoblju 23. studenoga – 7. prosinca 1992. brigada je bila u sastavu Sektora *Sava*, a potom u sastavu Operativne grupe *Vukovar* (Marijan, 2006., str. 146).

Do kraja 1991. godine 105. brigada popunjena je ljudstvom koje je nedostajalo, pa je u proljeće 1992. imala više od 2.900 ljudi na tom dijelu bojišta.³⁰ U sastavu Operativne grupe *Vukovar* 105. brigada ostala je do početka srpnja 1992., kada je skupina ukinuta, a 105. brigada vraćena u Bjelovar nakon što su mirovne snage Ujedinjenih naroda preuzele zonu odgovornosti u Sektoru Istok (Ivanić, 2006., str. 180-184).

974-56 od 31. 12. 1991.; op. br. 974-58 od 2. 1. 1992. i op. br. 974-59 od 3. 1. 1992.; SVA MORH, Zap. OZ Bjelovar, Zapovijed op. br. 279-1 od 29. 12. 1991.; SVA MORH, GSHV: Zap. obrane općine Daruvar, Dnevno izvješće op. br. 184/91 od 20. 12. 1991.; 127. br. Izvješće pov. br. 390-40 od 24. 12. 1991.; SVA MORH, GSHV: Zap. 52. samb HV, Izvješće po akciji „Maslačak“ op. br. 20. 12. 1991.; SVA MORH, ZOZB: Zap. 77. samb, Dnevno izvješće str. pov. br. 1-122/91 od 29. 12. 1991.

³⁰ 105. brigada HV, Tjedno izvješće kl. 035-01/92-01/14, ur. br. 2127-01/1-92-01 od 7. 5. 1992.

Paralelno s primopredajom položaja u istočnoj Hrvatskoj počelo je formiranje Taktičke grupe 105. brigade Hrvatske vojske, što je završeno 4. srpnja 1992. U trenutku formiranja imala je oko 850 ljudi, a osnova je bio motorizirani bataljun s ojačanjima postrojbi drugih rodova jačine desetine do satnije.³¹

Taktička grupa 105. brigade Hrvatske vojske u prvim danima kolovoza 1992. pridodana je Operativnoj grupi Istočna Posavina sa sjedištem u Slavonskom Brodu. Operativna grupa bila je angažirana u borbama u Bosanskoj Posavini, pa je Taktička grupa 105. brigade stigla na u tom trenutku najzahtjevnije bojište na ratištu. Bataljun iz Taktičke grupe 105. brigade uveden je 7. kolovoza u područje sela Zborište. Snage iz 1. krajiškog korpusa Vojske Republike Srpske (VRS) na tom su području bile osjetno jače od hrvatskih snaga i imale su zadaću zauzeti Bosanski Brod i protjerati hrvatske snage preko rijeke Save. Vrlo jak napad srpske su snage izvele tijekom noći 17./18. kolovoza duž cijele crte obrane Bosanskoga Broda. Na jednom od glavnih poteza napada bila je i Taktička grupa 105. brigade Hrvatske vojske koja se našla u teškom položaju zbog samovoljnog izvlačenja susjedne satnije Hrvatskoga vijeća obrane (HVO). Dio Taktičke grupe okružen je i ostao je u tom položaju do 19. kolovoza. U tim borbama Taktička grupa 105. brigade imala je šest poginulih vojnika. Smijenjena je 18. i 19. kolovoza i povučena u Bjelovar na odmor.³²

Nakon duljeg odmora Taktička je grupa 105. brigade Hrvatske vojske ponovno angažirana te je 16. rujna preuzela položaj u širem području sela Koraće. Borbe su bile svakodnevne, jer se Vojska Republike Srpske pripremala za završni napad na Bosanski Brod. Napad srpskih snaga bio je posebice jak 22. rujna, ali Taktička ga je grupa 105. brigade odbila, za razliku od dijela susjednih postrojbi. Taktička je grupa na bojištu ostala do kraja rujna, kada je povučena na odmor i demobilizirana.³³

Mirovna operacija Ujedinjenih naroda

Angažman mirovnih snaga Ujedinjenih naroda u Hrvatskoj dogovorilo je i prihvatilo Vijeće sigurnosti krajem 1991. prema planu američkog diplomata Cyrusa Vancea (1917. – 2002.), po kojem je i nazvan. Vanceov plan bio je kompromisno rješenje čijim su dijelovima bili nezadovoljni Hrvati i Srbi. Hrvati su očekivali postupnu reintegraciju okupiranih područja, demilitarizaciju, povratak prognanika i

³¹ VP 2127 Bjelovar, Izvješće kl. 8/92-01/63, ur. br. 2127-03-92-02 od 29. 7. 1992.

³² TG-105, Sumarno izvješće kl. 81/92-02/01, ur. br. 2127-01/1-92-26 od 14. 8. 1992.; OGIP, Dnevno operativno izvješće kl. 81/92-01, ur. br. OG-17/92-521 od 18. 8. 1992.; OGIP, Izvješće kl. 81/92-02, ur. br. OG-20/92-123 od 19. 8. 1992.; Izvještaj TG-105 od 20. 8. 1992.

³³ TG-105, Dnevna izvješća kl. 81/92-02/01, ur. br. 2127-01/1-92-42 od 17. 9. 1992., kl. 81/92-02/02, ur. br. 2127-01/1-92-6 od 23. 9. 1992. i kl. 81/92-02/01, ur. br. 2127-01/1-92-53 od 28. 9. 1992.; SVA MORH, KMORH: MORH, Zapovijed DT 801-02/92-01/10, ur. br. 512-01-02-92-1920 od 13. 10. 1992.

uspostavu ustavnog poretka na cjelokupnom teritoriju Republike Hrvatske. Srbi su plan doživljavali kao priznanje suverenosti na osvojenom i odmetnutom teritoriju (Nobile, 2000., str. 247-260). Nakraju se dogodilo da je UNPROFOR razdvojio sukobljene strane, odnosno zaštitio srpska osvajanja i omogućio izvlačenje Jugoslavenske narodne armije u BiH i Srbiju.

Područje pod zaštitom Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji postalo je Sektor Zapad i obuhvaćalo je, između ostalih, općine Daruvar, Grubišno Polje i Pakrac. Mirovne snage stigle su u svibnju 1992. i imale su tri sastavnice: vojnu, policijsku i civilnu misiju. Najbrojnija je bila vojna komponenta i u početnoj se fazi sastojala od četiri bojne pješništva iz Argentine, Jordana, Kanade i Nepala (Miškulin, 2009., str. 247-249).

UNPROFOR nije ispunio hrvatska očekivanja, razdvojio je sukobljene strane i na tome je stao. Nezadovoljstvo njegovim radom kulminiralo je početkom 1995., kada je Hrvatska prijetila otkazom. Postignut je kompromis i Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda prihvatilo je 31. ožujka 1995. hrvatske zahtjeve te potvrdilo teritorijalni integritet Republike Hrvatske. Priznalo je da glavne postavke Vanceova plana nisu provedene, pa je uloga mirovnih snaga redefinirana. Naziv UNPROFOR promijenjen je u UNCRO (*United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia*) – Operacija Ujedinjenih naroda za povratak povjerenja u Hrvatskoj, s mandatom do 30. studenoga 1995. U novom mandatu snage Ujedinjenih naroda bile su dužne uspostaviti učinkovit nadzor na međunarodno priznatim granicama Hrvatske i nadzirati dolazi li u zaštićena područja vojna oprema i ljudstvo s područja Savezne Republike Jugoslavije ili Republike Srpske (Marijan, 2007., 50-51). Bila je to diplomatska igra jer se ubrzo pokazalo da je vojna opcija jedino rješenje.

Županijske postrojbe u završnim operacijama Hrvatske vojske

Od kraja 1992. do proljeća 1995. u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji vladao je razmjeran mir. Pričuvne operativne postrojbe Hrvatske vojske bile su demobilizirane, pa je samo Specijalna jedinica policije Policijske uprave Bjelovar često bila izvan matičnog područja u sklopu skupnih snaga Specijalne policije Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Od siječnja 1993. težišno je bila angažirana na Velebitu.³⁴

U organizaciji Hrvatske vojske, zbog čestih problema oko zapovijedanja postrojbama iz tri zborna područja (Bjelovar, Osijek i Zagreb), operativno zapovijedanje u razdoblju 25. ožujka 1993. – 13. travnja 1994. bilo je preneseno na Zapovjedništvo Zbornog područja Osijek, koje je za tu zadaću osnovalo Izdvojeno zapovjedno mje-

³⁴ SS MKTBJ: Borbeni put Specijalne jedinice policije PU Bjelovarsko-bilogorske 1991. – 1995.

sto u Virovitici. Pod njegovim zapovijedanjem bile su i domobranske bojne u Bjelovaru, Daruvaru i Grubišnom Polju. Od 13. travnja 1994. pa nadalje Zapovjedništvo Zbornog područja Bjelovar operativno je zapovijedalo snagama na zapadnoslavonskom dijelu bojišta (Marijan, 2009., 89-91).

Operacija Bljesak

Nakon dugotrajnih pregovora i posredovanja predstavnika međunarodne zajednice pobunjeni su Srbi 2. prosinca 1994. u Zagrebu potpisali Gospodarski sporazum s Republikom Hrvatskom. Bila je to prva doista važna promjena i znak popuštanja pobunjenih Srba. Sporazumom je regulirano pitanje korištenja vode, električne energije, autoceste i naftovoda na okupiranom području zapadne Slavonije. Sukladno sporazumu, 21. prosinca 1994. za slobodan je promet otvorena autocesta Zagreb – Lipovac. Otvaranje autoceste za promet pogodovalo je širenju krijumčarenja, što je nepovoljno utjecalo na moral pobunjenih Srba. Njihovo je vrhovništvo 24. travnja 1995. na 24 sata zatvorilo autocestu. To je dovelo do tenzija, snažnih diplomatskih igara i demonstracije sile. U nekoliko incidenata bilo je mrtvih civila na obje strane, nakon čega su pobunjeni Srbi 29. travnja zatvorili autocestu i mobilizirali svoj 18. korpus. Nakon što su pobunjeni Srbi odbili zahtjev UNCRO-a da se cesta otvori za promet, hrvatsko vrhovništvo naredilo je da se problem riješi vojnim putem u operaciji *Bljesak* (Marijan, 2009., str. 369, 385-388).

Osnovna zamisao operacije bila je rasjeći 18. korpus Srpske vojske Krajine na potezu Novska – Okučani – Nova Gradiška, blokirati Jasenovac, izbiti na Savu i organizirati obranu na državnoj granici da bi se u zaleđu neometano dovršila oslobodilačka operacija. Hrvatske snage grupirane su na tri pravca, *Zapad* na novljanskom dijelu, *Sjever* na pakračkom i *Istok* na novogradiškom dijelu bojišta. Angažirani su dijelovi podstožernih snaga Glavnog stožera Hrvatske vojske i zbornih područja Bjelovar, Osijek i Zagreb. S područja Bjelovarsko-bilogorske županije na pravcu *Sjever* angažirane su 105. brigada Hrvatske vojske i 52. domobranska pukovnija. Na pravcu *Zapad* angažirana je bitnica haubica 155 mm iz sastava 16. topničko-raketne brigade Hrvatske vojske, vod samohodne topničke bitnice PZO 57/2 mm i bitnica protuzračnog topništva iz 4. divizijuna 202. topničko-raketne brigade protuzračne obrane. Na pravcu skupine *Sjever* pobunjeni Srbi iz 18. korpusa Srpske vojske Krajine imali su 51. brigadu, 59. i 63. odred Srpske vojske Krajine (Marijan, 2009., str. 381-382, 390-391).

Operacija *Bljesak* počela je u zoru 1. svibnja 1995. napadom hrvatskih snaga duž cijele crte bojišta. Na pravcu *Sjever* 105. brigada Hrvatske vojske s jednom je bojnom zaposjela crtu Livađani – Lipik, a drugom crtu Kričke – Subocka, nakon čega je po intenzitetu napredovanja specijalnih snaga Ministarstva unutarnjih poslova nastupala

prema Bjelanovcu i Bijeloj Stijeni. Dana 2. svibnja brigada je s glavnim snagama zauzela Čardak, Donji Čaglić, Kovačevac Čaglički i Bijelu Stijenu, a s jednom je bojnomoć 2./3. svibnja ovladala prometnicom Donji Čaglić – Bjelanovac. Dijelovi 18. korpusa Srpske vojske Krajine jačine brigade bili su okruženi na širem području Pakraca. U razdoblju 3. – 6. svibnja 105. je brigada angažirana na blokadi okruženih srpskih snaga i sprečavanju da se probiju iz okruženja, pri čemu je imala i zadaću ovladavanja prostorom. Tijekom operacije imala je tri poginula i 15 ranjenih pripadnika.

Pedeset druga domobranska pukovnija držala je s bitnicom topova 127. brigade Hrvatske vojske crtu Lipik – Pakrac – Kusonje – Bjelajci u zadaći djelatne obrane na kojoj je bila do 4. svibnja, kada je zajedno s drugim snagama oslobodila okupirani dio Pakraca. Nakon toga je nekoliko dana sudjelovala u pothvatu čišćenja i blokadi područja istočno od Pakraca. Pukovnija je u operaciji imala dva poginula i devet ranjenih pripadnika. Nakon predaje srpskih snaga 105. brigada je demobilizirana, a 52. domobranska pukovnija svedena je na razinu bojne.³⁵

Operacija Oluja

Nakon operacije *Bljesak*, Zbornopodručje Bjelovar dijelom snaga angažirano je na obrani državne granice na Uni i Savi. Posve nepredviđeno, Zbornopodručje 2. kolovoza od načelnika Glavnoga stožera Hrvatske vojske dobilo zapovijed da se angažira u operaciji *Oluja* na oslobađanju dijela Banovine uz Unu, uključujući gradove Dubicu i Kostajnicu. Među angažiranim snagama Zbornopodručja Bjelovar bili su 52. domobranska pukovnija i 265. izvidnička satnija. Nasuprot snaga Zbornopodručja Bjelovar bila je glavnina 26. pješake brigade Banijskoga korpusa Srpske vojske Krajine, a na području BiH 11. dubička brigada Vojske Republike Srpske (Marijan, 2007., str. 115).

Operacija je počela ujutro 4. kolovoza 1995., nakon topničke pripreme. Prvi bojni postroj Zbornopodručja Bjelovar forsirao je Savu kod sela Krapje i predjela Klenovi bok kod Jasenovca te je oslobodio sela Višnjicu, Predore, Ušticu i Tanac. Time je na potezu Tanac – Hrvatska Dubica omogućeno uvođenje u borbu drugog bojnog postroja u kojem su bile bojna 52. domobranske pukovnije i 265. izvidničko-diverzantska satnija. Te su snage do noći zaposjele objekte Jelas i Željezaru istočno od Donjih Cerovljana. Radi zavaravanja protivnika Izvidnički vod 52. domobranske pukovnije prešao je Savu na području Male Ciperne, presjekao prometnicu Orahova – Bosanska Dubica i omogućio uvođenje dviju satnija pješastva na pravac prema selu Orahova, nakon čega se povukla na teritorij Hrvatske (Marijan, 2007., str. 116).

³⁵ SVA MORH, GSHV, Zapovijed kl. 80-01/95-02/08, ur. br. 512-06-05/01-95-167 od 2. 5. 1995.; SVA MORH, IZM GSHV, Raščlamba kl. SP 80-01/95-02/12, ur. br. 512-06-10-95-92 od 10. 5. 1995.; HMDCCR: GŠ SV RSK, Izveštaj pov. br. 3-430 od 13. 7. 1995.

U noći noći 4./5. kolovoza srpske su snage napustile Hrvatsku Dubicu i povukle se s civilima preko Une u Bosansku Dubicu. Među prvima je u prazan grad ušla bojna 52. domobranske pukovnije. Dio snaga Zbornog područja ostao je u gradu, a bojna 52. domobranske pukovnije nastavila je napad i do večeri stigla do sela Šaš. Dan kasnije kod željezničke postaje Slovinci dijelovi bojne spojili su se s postrojbama Zbornog područja Zagreb. Bojna je nakon spajanja nastavila napad pravcem Slovinci – Rausovac – Selište – Kostajnica, stavila pod nadzor Utolicu i Rausovac i spojila se sa snagama Zbornog područja Zagreb u Selištu Kostajničkom. Navečer je ušla u Kostajnicu. Oslobođanjem Kostajnice Zbornog područja Bjelovar završilo je napadni dio operacije i počelo utvrđivanje dostignute crte i osiguranje državne granice te čišćenje oslobođenih područja između Save i Une. Većina snaga angažirana je u obrani državne granice, a 52. domobranska pukovnija izvučena je iz Kostajnice na šire područje Šaš – Živaja, gdje je bila operativna pričuva Zbornog područja Bjelovar. Premda nije planirano za operaciju, Zborno područje Bjelovar s uspjehom je izvršilo zadaću koju je nenadano dobilo (Marijan, 2007., str. 117-118). Pri tome je 52. domobranska pukovnija imala šest ranjenih pripadnika.³⁶ Nakon operacije dio postrojbi Zbornog područja Bjelovar potpuno je demobiliziran, a dio, poput 52. domobranske pukovnije, formirao je pukovnijsku borbenu skupinu koja je sudjelovala u osiguranju državne granice na rijeci Savi (Marijan, 2009., str. 465-476).

Obrambena operacija Fenix

Tijekom operacije *Oluja*, Zborno područje Osijek izvodilo je obrambenu operaciju po direktivi *Fenix*, čiji je cilj bio onemogućiti prodor srpskih snaga na potezima Šid – Županja i Ernestinovo – Čepin. Uz gotovo kompletne snage Zbornog područja Osijek, u obrani je angažirano i nekoliko postrojbi Hrvatske vojske, među kojima 105. brigada Hrvatske vojske i dio 16. topničko-raketne brigade. Tijekom operacije razmjena vatre sa snagama Slavonsko-baranjskoga korpusa Srpske vojske Krajine bila je svakodnevna, no nije bilo pokušaja da se napravi nešto konkretnije (Marijan, 2007., str. 124).

Operacija Una

Posljednje bojno djelovanje jedne postrojba s područja Županije bio je angažman bojne skupine 52. domobranske pukovnije i dijela 16. topničko-raketne brigade u operaciji *Una*. Operacija je pokrenuta nakon zahtjeva američke diplomacije da se pritisne čelništvo Republike Srpske da prihvati prekid rata u Bosni i Hercegovini.

³⁶ SVA MORH, GSHV: VP 8222 Daruvar, Izvješće kl. 80-01/95-01, ur. br. 8222-02/2-95-19 od 11. 8. 1995.

Američka diplomacija tražila je od predsjednika Tuđmana da „uzme Sanski Most, Prijedor i Bosanski Novi“ (Holbrooke, 1998., str. 164-165). Uspjeh hrvatskih snaga u operacijama na području Drvara i Jajca optimistično je djelovao na hrvatsko vrhovništvo, koje je na temelju Hoolbrokova prijedloga i povoljnih obavještajnih procjena o slabostima srpskih snaga, dalo zeleno svjetlo da se Hrvatska vojska vojno angažira u zapadnoj Bosni u operaciji *Una*. Zamisao operacije bila je nasilan prijelaz Une na području Bosanskog Novog i Bosanske Dubice te Save na području Jasenovca, uspostava mostobrana, ovladavanje planinom Prosarom i stvaranje povoljnih uvjeta za prodor prema Prijedoru. Na glavnom pravcu napada na Uni napadalo je Zborno područje Zagreb, a na pomoćnom pravcu na Savi Zborno područje Bjelovar. Zborno područje Bjelovar za operaciju je prikupilo oko 3.400 vojnika iz tri domobranske pukovnije, među kojima i 52. domobranske pukovnije. Među snagama za potporu bio je i divizijun 155-milimetarskih topova 16. topničko-raketne brigade (Marijan, 2008. b, str. 318-320).

Nasuprot hrvatskim snagama bila je 10. operativna grupa Vojske Republike Srpske koja je tijekom operacije *Oluja* formirana radi osiguranja sjeverozapadne granice Republike Srpske. U zoni napada Zbornog područja Bjelovar bili su dijelovi 11. lake pješačke brigade Kozarska Dubica i 1. lake pješačke brigade Gradiška (*Agresija Republike Hrvatske na Republiku Srpsku*, 2008., str. 13-14).

Operacija je počela u podne 18. rujna 1995. Tijekom dana bojna skupina 52. domobranske pukovnije nije uspjela prijeći Savu nizvodno od Jasenovca, na širem području Jablanca. Ujutro 19. rujna skupina izvidnika iz pukovnije prešla je Savu na području Ciperne, no nakon što je otkrivena uspjela se izvući bez gubitaka. Bojna skupina 52. domobranske pukovnije prešla je Savu da olakša položaj skupine 121. domobranske pukovnije koja je prešla Savu kod Jasenovca. Preko Save prešlo je 90 vojnika kada je primljena zapovijed da se operacija prekida i da se treba vratiti. Prilikom povlačenja ranjeno je nekoliko vojnika te je uništen i oštećen dio opreme. Operacija nije uspjela u prvom redu zbog pogrešne prosudbe protivnika i što se u nju krenulo bez ikakve pripreme. U neuspješnoj operaciji 52. domobranska pukovnika imala je jednog poginulog, dva teže i pet lakše povrijeđenih vojnika (Marijan, 2008. b, str. 325-329, 332).

Snage Zbornog područja Bjelovar osiguravale su državnu granicu do kraja 1995., kada je policija preuzela njihove položaje i zadaću. Preostale su postrojbe demobilizirane te je time i formalno okončan Domovinski rat.³⁷

³⁷ SVA MORH, ZZPB, Zapovijed kl. 80-01-95-01, ur. br. 1077-04-95-1557 od 19. 12. 1995.; Marijan, 2009., str. 492-493.

Kratice:

- af. – arhivski fond
- ATJ – Antiteroristička jedinica
- br. – broj
- brHV – brigada Hrvatske vojske
- brZNG – brigada Zbora narodne grade
- dp – domobranska pukovnija
- DT – državna tajna (stupanj tajnosti)
- GSHV – Glavni stožer Hrvatske vojske
- GŠ OS SFRJ – Generalštab Oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije
- GŠ SV RSK – Glavni štab Srpske vojske Republike Srpske Krajine
- HMDCCR – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata
- HV – Hrvatska vojska
- ICTY – Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*)
- IZPM – Izdvojeno zapovijedno mjesto
- JNA – Jugoslavenska narodna armija
- kl. – klasa
- KMORH – Kabinet ministra obrane Republike Hrvatske
- MUP – Ministarstvo unutarnjih poslova
- OGIP – Operativna grupa Istočna Posavina
- OS RH – Oružane snage Republike Hrvatske
- OZ – Operativna zona
- PU – Policijska uprava
- PZO – protuzračna obrana
- samb – samostalni bataljun
- sambH – samostalni bataljun Hrvatske vojske
- SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
- SNO – Sekretarijat za narodnu obranu
- SP – strogo povjerljivo
- SS MKSBJ – Sudski spisi Međunarodnoga krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju
- SUP – Sekretarijat za unutarnje poslove
- SVA MORH – Središnji vojni arhiv Ministarstva obrane Republike Hrvatske
- SVK – Srpska vojska Krajine
- TG – Taktička grupa 105. brigade Hrvatske vojske
- tgr – telegram
- TO – Teritorijalna obrana
- UN – Ujedinjeni narodi
- UNCRO – Operacija Ujedinjenih naroda za uspostavljanje povjerenja u Hrvatskoj (*United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia*)
- UNPA – zaštićeno područje Ujedinjenih naroda (*United Nations Protected Area*)

UNPROFOR	–	Zaštitne snage Ujedinjenih naroda (<i>United Nations Protection Forces</i>)
ur. br.	–	urudžbeni broj
USMKS MPRH	–	Ured za suradnju s međunarodnim kaznenim sudovima Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske
VP	–	vojna pošta
VRS	–	Vojska Republike Srpske
ZNG	–	Zbor narodne garde
ZOGP	–	Zapovjedništvo Operativne grupe Posavina
ZOGV	–	Zapovjedništvo Operativne grupe Vukovar
ZOGVVŽ	–	Zapovjedništvo Operativne grupe Vukovar, Vinkovci, Županija
ZOZB	–	Zapovjedništvo Operativne zone Bjelovar
ZZP	–	Zapovjedništvo Zbornog područja
ZZPB	–	Zapovjedništvo Zbornog područja Bjelovar

Literatura

- Agresija Republike Hrvatske na Republiku Srpsku: Posljedice u opštinama Novi Grad, Kostajnica i Kozarska Dubica – septembar 1995. godine* (2008). Banja Luka: Republički sekretarijat za odnose sa MKS u Hagu i istraživanje ratnih zločina.
- Barić, Nikica (2005.), *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Grdešić, Ivan, Kasapović, Mirjana, Šiber, Ivan, Zakošek, Nenad (1991.), *Hrvatska u izborima '90, Naprijed*, Zagreb, 1991.
- Holbrooke, Richard (1998.), *Završiti rat*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Ivanić, Stjepan (2006.), *Da se ne zaboravi: 105. brigada HV-a u Domovinskom ratu (1991. – 1992.)*. Bjelovar: Udruga 105. brigade HV-a.
- Ivkanec, Nikola, *Moja sjećanja: Domovinski rat '91.-'95. Glina – Daruvar – Pakrac. Čazma-Daruvar – Pakrac: Grad Čazma – Grad Daruvar – Grad Pakrac*.
- Jovanović, S., Aleksandar (2001.), *Poraz, koreni poraza*, Veternik: LDIJ.
- Jović, Borisav (1995.), *Poslednji dani SFRJ: izvodi iz dnevnika*. Beograd: Politika.
- Marijan, Davor (2006.), *Graničari: Prilog za ratni put 108. brigade ZNG RH*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- Marijan, Davor (2007.), *Oluja*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.
- Marijan, Davor (2008.), *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987. – 1992*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest.
- Marijan, Davor (2008.), *Zborno područje Bjelovar u operaciji Una*. Slavonski Brod: *Scrinia Slavonica*, br. 8, str. 317-335.

- Marijan, Davor (2009.), *Novska u Domovinskom ratu*. Novska: HVIDRA Novska.
- Marijan, Davor (2012.a), Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji 1991. godine. U: Ivica Miškulin i Mladen Barać (ur.), *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.: nositelji, institucije, posljedice*. Slavonski Brod – Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, str. 97-111.
- Marijan, Davor (2012.b), Zamisao i propast napadne operacije Jugoslavenske narodne armije na Hrvatsku u rujnu 1991. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2/44, str. 251-275.
- Marijan, Davor (2013.), *Obrana i pad Vukovara*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- Mijatović, Anđelko (2011.), *Otkos-10: prva uspješna oslobodilačka operacija OS RH u Domovinskom ratu – Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1991.* Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata RH – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.
- Miškulin, Ivica (2009.), *Međunarodna zajednica i zapadna Slavonija 1991. – 1995.* Doktorska disertacija. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Najman, Dražen, Dujčić, Marija, Posilović Ivan (2004.), *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj*. Zagreb: Udruga dragovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata.
- Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima (1992.)*. Zagreb: Republički zavod za statistiku.
- Nobilo, Mario (2000.), *Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990.-1997.* Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Radelić, Zdenko, Marijan, Davor, Barić, Nikica, Bing, Albert, Živić, Dražen (2006.), *Stvoaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest.
- Raguž, Jakša (2006.), *Ratni put 151. samoborske brigade HV*. Samobor: Udruga branitelja 151. samoborske brigade.
- Sekulić, Milisav (2000.), *Knin je pao u Beogradu*. Bad Vilbel: Nidda Verlag GmbH.
- Slukan Altić, Mirela (2008.), Povijest županijskog upravno-teritorijalnog ustroja Bjelovarsko-bilogorske županije. *Radovi zavoda za znanstvenoistraživački rad u Bjelovaru*, br. 2, str., 9-29.
- Tomac, Zdravko (1992.), *Iza zatvorenih vrata*. Zagreb: Organizator.

Bjelovar and the Bjelovar–Bilogora County in the Homeland War

Summary

This paper tackles the issue of Bjelovar and the Bjelovar–Bilogora County in the Homeland War 1990–1995. The Bjelovar area is inseparable from the western Slavonian region, with its specific demographic structure and a relatively large Serbian ethnic community. The majority of this community did not accept the new Croatian authority; when the time was right, they rose in rebellion. In 1990, Pakrac became the unlucky centre of the aggressive Serbian community, and the Bilogora and Papuk mountains offered very convenient conditions for organising and expanding Serbian mutiny.

In the region, there was a considerable concentration of the Yugoslav National Army, especially in Bjelovar, Virovitica and Doljani garrisons. In the dramatic September of 1991, almost the whole of this potential was – with more or less resistance – transferred into Croatian hands, and they consequently played a major role in the War and the establishment of the Croatian Army.

In the autumn of 1991, in a decisive defence action, Serbian forces were disabled in the attempt to sever Croatia on the Okučani–Virovitica stretch, which would have resulted in separating Slavonia from the mother country. This defence was of strategic importance, as well as were the liberation operations that followed since the end of October 1991; major areas were thereby restituted as parts of the legal system of the Republic of Croatia. In the period 1992–1995, the region had experienced the effects of the non-efficient mandate of the UN Peacekeeping Forces. The final solution was reached in 1995 on the battlefield, in the operations *Bljesak (Flash)* and *Oluja (Storm)*; in both of which a part of the units of the Croatian Army and Police Forces from the Bjelovar–Bilogora County were strongly involved.

The topic is presented based on the available documents and literature. Between the summer of 1990 and the end of 1992, no regional division was in force; however, Bjelovar was the centre of the Police Administration that had succeeded the earlier regional division of the communities of municipalities; since the autumn of 1991, it was also the Command of the Operational Zone Bjelovar. The author has taken into consideration this organisational aspect as well, as it is of significance for the understanding of the problem area on the whole.

Keywords: Bjelovar; Bjelovar–Bilogora County; Homeland War.